

Pallasová, Eva

[Pacnerová, Ludmila (ed.). Staročeský hlaholský Comestor]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 2004, vol. 53, iss. A52, pp. 194-197

ISBN 80-210-3419-X

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101219>

Access Date: 26. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

- SÉRIOT, P. 2002. *Struktura a celek. Intelektuální počátky strukturalismu ve střední a východní Evropě*. Přel. A Krausová a K. Plotzová. Praha. [Originál: Sériot 1999b.]
- ŠABRŠULA, J. 2003. Recenze Sériota 1999b. *Linguistica Pragensia* 16, 46–50.
- TOGEBY, K. 1946. Le développement de la linguistique moderne, comparé à celui des belles-lettres. In: *Bulletin du Cercle linguistique de Copenhague 1941–1965 (Bulletins VIII–XXXI)*. Choix de communications et d'interventions au débat lors des séances tenues entre septembre 1941 et mai 1965. Copenhague 1970, 39–41.
- TOGEBY, K. 1951. Deux traits caractéristiques de la civilisation du XXe siècle. In: K. Togeby: *Immanence et Structure*. Copenhague 1968, 23–36. (Revue Romane, Numéro spécial. 2.)
- TRNKA, B. 1982. *Selected Papers in Structural Linguistics*. Ed. V. Fried. Berlin – New York – Amsterdam. (Janua linguarum. Series Maior. 88.)
- TRNKA, B. 1990. *Kapitoly z funkční jazykovědy*. Praha. (Acta Universitatis Carolinae 1988. Philologica. Monographia CIII.)
- VACHEK, J. 1999. *Prolegomena k dějinám Pražské školy jazykovědné*. Jinočany.
- VILKOU-POUSTOVAIA, I. 2003. Origines et évolution de la notion de valeur dans la phonologie saussurienne, pragoise et soviétique. *Beiträge zur Geschichte der Sprachwissenschaft* 13, 41–86.
- VYKYPĚL, B. 2002. Skalička – Hjelmslev (Praha – Kodaň). *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university A* 50, 5–37.
- VYKYPĚL, B. 2003. Vokale und Konsonanten als Selbst- und Mitlaute (mit Beispielen aus dem Obersorbischen). *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university A* 51, 57–82.
- WHITFIELD, F.J. 1975. Editor's Introduction. In: L. Hjelmslev: *Résumé of a Theory of Language*. Ed. F.J. Whitfield. Copenhague, XIII–XXXI. (Travaux du Cercle linguistique de Copenhague. 16.)
- WORTHINGTON, M.G. 1970–71. Immanence as Principle. *Romance Philology* 24, 488–505.
- ZILBERBERG, C. 1986. Le „Mémoire“ de Saussure lu par L. Hjelmslev. *VS (Versus: Quaderni di studi semiotici)* 43, 59–90.

Bohumil Vykypěl

Ludmila Pacnerová (ed.): *Staročeský hlaholský Comestor*. Slovanský ústav Akademie věd České republiky (Euroslavica). Praha 2002, 118 s.

Historia scholastica (biblická dějprava), napsaná latinsky ve 12. století francouzským teologem Petrem z Troyes, se z hlediska kulturněhistorického zařazuje mezi velmi významné středověké literární památky. Petr z Troyes (Petrus Trecensis, asi 1100 – 1179) byl ve své době znám velkou sečtělostí, a získal proto jméno Comestor nebo Manducator („Žrout“, tj. ten, kdo „spolykal“ mnoho knih). Názvem Comestor se později podle přezdívky autora začalo běžně označovat i jeho nejznámější dílo – Historia scholastica. Po celý středověk až do reformace byl Comestor velmi oblíbenou knihou a stal se nezbytnou součástí také klášterních knihoven, v nichž sloužil především jako vzdělávací četba. Podával poučení o biblických dějinách na základě epických částí bible; vypravování o biblických událostech doplňoval pro větší srozumitelnost geografickými a teologickofilozofickými reáliemi. Komentáře k biblickým dějinám vycházely hlavně z Josefa Flavia, starořeckých filosofů, zejména z Aristotela, a také z církevních spisovatelů.

Již kolem roku 1250 byl Comestor částečně přeložen do němčiny, v roce 1487 pak do francouzštiny. Staročeský překlad byl pořízen patrně koncem 14. století. Z hlediska dějin českého jazyka a literatury není bez zajímavosti, že Comestor byl do češtiny poprvé přeložen patrně pro potřeby Emauzského kláštera.

Hlaholský text Comestora je spolu s dalšími staročeskými památkami zachovanými v hlaholských rukopisech z doby Karla IV. a Václava IV. mimořádně cenným dokladem odolnosti a tvůrčí povahy cyrilometodějské tradice v českém prostředí. Zajímavý kulturní pokus Karla IV., jakým bylo založení Emauzského kláštera r. 1347, totiž znamenal obnovení tradice slovanské liturgie a vytvořil prostor pro duchovní kontinuitu s dědictvím slovanského písemnictví Velké Moravy.

V klášteře se užívalo při bohoslužbě jako sakrálního jazyka církevní slovanštiny charvátské redakce. Kromě rukopisů napsaných touto variantou církevněslovanského jazyka zde však vznikaly i české památky, které byly do českého jazyka přeloženy a pouze přepsány do charvátské hranaté hlaholice. Sloužily zřejmě jako základní knihy vzdělávací náboženské četby. Z bohaté emauzské knihovny nakonec zůstaly zachovány pouze neúplně tři staročeské památky napsané hlaholicí. Kromě Comestora je to ještě bible, z níž je zachován její druhý díl a 10 zlomků, a části Pasionálu a Zlaté legendy.

Všechny tyto českohlaholské památky postupně zpřístupnila odborné veřejnosti v přepise do latinky nejprve časopiseckými studiemi a pak i svými edicemi Ludmila Pacnerová. Po vydání biblických zlomků (*Staročeské hlaholské zlomky* – kritické vydání, Rozpravy ČSAV 1986) a II. dílu české bible Hlaholské (*Česká bible Hlaholská – bible Vyšebrodská*, Praha 2000) dokončila i souborné zpracování kompletního dochovaného textu staročeského hlaholského Comestora. Toto vydání všech dosud známých zlomků Comestora přispívá nejen k získání uceleného obrazu o této památce, ale tvoří zároveň odpovídající protějšek k oběma uvedeným edicím.

Text hlaholského Comestora je v současné době znám ve zlomcích o rozsahu 27 folií. Všechny pocházejí z jednoho a téhož rukopisu, který se dostal jako celek do jižních Čech na panství Rožmberků a tam byl roztrhán na vazby. Tyto dosud známé zlomky byly zveřejňovány v časovém rozmezí let 1932 – 1986 v různých publikacích, mnohdy nesenadno dostupných a zpracovaných nestejnou editorskou technikou. Pořadí vydávání textů podle časového sledu nálezů tedy samozřejmě nemohlo odpovídat jejich obsahové návaznosti v textu kompletním. Editorka proto zlomky uspořádala nikoli podle doby a místa nálezů, nýbrž vzhledem k jejich významovým textovým souvislostem. Zachovaný text památky opatřila jednotným parakritickým aparátem a uvedla k němu paralelně také odpovídající text latinský.

Znění hlaholského Comestora je v edici prezentováno i s dnešním způsobem dělení na jednotlivá slova, ale se zachováním původní interpunkce, která je zjednodušena na jednu tečku dole. Nezachovaný hlaholský text je doplněn ve špičatých závorkách podle staročeského překladu rukopisu Cerroniho, psaného latinkou. Staročeský text tohoto rukopisu je psán mladším sprežkovým pravopisem s prvky pravopisu diakritického; pro účely doplnění hlaholského Comestora jsou ovšem jeho příslušné části přizpůsobeny hlaholskému grafickému úzu.

Zlomkům staročeského hlaholského Comestora předchází zevrubný a přehledný úvod do problematiky českohlaholských památek a dějin Emauzského kláštera i s podrobným seznamem odkazové literatury. Uživatel edice má tak možnost získat velmi detailní a ucelené informace o tomto sice krátkém, ale zajímavém a významném období českých kulturních dějin. Autorka se v něm soustředí na historické souvislosti, které pravděpodobně motivovaly u římského císaře a českého krále Karla IV. jeho zájem o slovanskou bohoslužbu. Důvody mohly být politické, protože Karel IV. si byl jistě vědom, že společná slovanská řeč může sblížovat Čechy s ostatními Slovy. Nelze však přehlédnout ani jeho politiku dynastickou, jejíž součástí bylo vědomé navazování na domácí tradice slovanské, spočívající zejména v obnově úcty k sv. Cyrilu a Metoději a k sv. Prokopu.

Součástí úvodní studie tvoří dále podrobný přehled vydání zachovaných rukopisů a zlomků staročeského Comestora napsaných jak charvátskou hranatou hlaholicí, tak i latinkou.

Ze staročeského překladu Comestora psaného latinkou se do naší doby zachovaly tři rukopisy:

- 1) rukopis Cerroniho (Comest C) snad z roku 1404 (uložený v Moravském zemském archívu v Brně, Historický spolek 302);
- 2) rukopis Stockholmský (Comest Š) z roku 1481 (uložený rovněž v Moravském zemském archívu v Brně pod sign. G 10 č. 116);
- 3) rukopis Klementinský (Comest K) z první třetiny 15. století (uložený v Národní knihovně v Praze pod sign. XVII D 18).

Příbuzný rukopisu Cerroniho je Zlomek Muzejní (Comest M) z Knihovny Národního muzea v Praze (sign. I Ac 84), který našel v roce 1955 mezi neurčenými zlomky bible v Knihovně Národního muzea V. Kyas. Spolu s rukopisem Stockholmským patří do skupiny téže recenze překladu staročeského Comestora. S Klementinským rukopisem souvisí zlomek Židlochovický (Comest Ž), objevený v roce 1954 na předešlé židlochovické gruntovní knihy z konce 16. století v Moravském zemském archívu v Brně (sign. G 2 č. 723).

Zbytky rukopisu napsaného charvátskou hranatou hlaholicí (Comest H) jsou zachovány v těchto zlomcích: zlomek Krtíšský (Comest R), tzv. zlomek archívni školy (Comest A), zlomky Vyšebrodské (Comest VA, Comest VB) a Třeboňské zlomky I, II (Comest TA, Comest TB).

Krtíšský zlomek byl nalezen na Slovensku, kam se podle mínění F. Ryšánka dostal po bitvě na Bílé hoře nebo s vyhnanými hlaholity po zrušení hlaholských klášterů. Dnes existuje pouze jeho ne zcela spolehlivá fotokopie v Slovenském národním archívu v Bratislavě. Tzv. Zlomek archívni školy je rovněž nezvěstný. Byl objeven na deskách hospodářské knihy jistého jihočeského patrimonium a byl uložen v zemském archívu v Praze; později byl předán do archívni školy. Zlomky vyšebrodské z knihovny Národního muzea v Praze (sign. I Dc 1/16 a I Dc 1/18) jsou známy od r. 1815. Na Zlomku Comest VB je připsána poznámka V. Hanky: „Z Vyšňobrodu sňato 1815. Jazyk český.“

Zbytkům Comestora napsaným hlaholicí nebyla dlouho věnována patřičná pozornost a za prvopis byl považován rukopis Cerroniho, třebaže byl plný chyb, omylů a vynechávek. Teprve F. Ryšánek, který se důkladně seznámil s textem uvedených čtyř zlomků hlaholského Comestora (Comest R, Comest A, Comest VA, VB), ve svých studiích zcela přesvědčivě dokázal, že mají text původnější než rukopisy psané latinkou. Správnost Ryšánkových názorů pak potvrdily nečekané objevy dalších zlomků hlaholského Comestora – zlomků Třeboňských. Byly nalezeny v roce 1959 a 1964 na vazbách knih ve Státním oblastním archívu v Třeboni a jsou zde také uloženy (inv. č. 4613). V jejich světle se verze Cerroniho rukopisu jeví jako mladší recenze a text Klementinského rukopisu jako další úprava.

Závěrem editorka shrnuje na základě kritického aparátu hlavní rozdíly mezi zlomky hlaholského Comestora a texty psanými latinkou a vyslovuje hypotézu, že v hlaholském znění se zachránila nejstarší podoba staročeského Comestora bez vynechávek, chybných čtení a nesprávných dodatečných přídavků. Uvádí také doklady z posledního nálezu, které podle ní potvrzují prioritu hlaholských čtení. Výčet odchylek mezi textem zlomků hlaholského Comestora, Cerroniho rukopisem a latinskou předlohou zahrnuje i rozdíly hláskoslovné, morfologické a lexikální. Zvláštní pozornost autorka věnuje problému překládání vlastních jmen z latiny do staré češtiny.

Význam českohlaholských památek pro dějiny českého jazyka a literatury není zanedbatelný. Zatochoval se v nich stav textů, který není nikde jinde doložen. Jak ukázala nejnovější bádání, má hlaholský Comestor starší, lepší a úplnější text než rukopisy zapsané latinkou a dochovala se v něm původní podoba překladu z latiny. Zlomky české bible Hlaholské spolu s jejím zachovaným druhým dílem jsou pak velmi důležité pro poznání vývoje překladu druhé redakce staročeské bible.

Text druhého dílu české bible Hlaholské, hlaholský Comestor i ostatní zachované zbytky českohlaholských památek obsahují bohatý grafický i jazykový materiál, jehož nebylo v bohemistických bádáních ještě dostatečně využito. Podrobná jazyková analýza českých hlaholských textů

i jejich zkoumání v kontextu ostatních staročeských památek patří proto k dalším budoucím úkolům české bohemistiky a slavistiky. Mohly by, jak se zdá, v mnohém doplnit naše znalosti staročeských památek psaných latinkou, a to jak po stránce hláskoslovné, tak zejména po stránce lexikální a textové. Díky ediční činnosti Ludmily Pacnerové i jejím teoretickým studiím o českém hlaholismu v Emauzích jsou pro tento výzkumu vytvořeny ty nejlepší předpoklady.

Eva Pallasová

Етимологічний словник української мови. Том IV, Н-П. Київ, Наукова думка 2003, с. 653. Укладачі Р. В. Болдирєв, †В. Т. Коломієць, †А. П. Кристенко, †О. С. Мельничук, Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів, В. Г. Складенко, І. А. Стоянов, В. А. Ткаченко, А. М. Шамота. Головний редактор †О. С. Мельничук. Редактори тому †В. Т. Коломієць, В. Г. Складенко. (ISBN 966-00-0590-3).

Etymologičnij slovnyk ukrajins'koji movy, který vydává kolektiv pracovníků Institutu mozo- navstava im. O. O. Potebni NAN Ukrajiny od roku 1982, je dnes, po vydání 4. dílu, asi v polo- vině celkového rozsahu. V r. 1982 v úvodu 1. dílu autoři předpokládali, že slovník bude mít cel- kem 7 dílů. První tři díly měly obsáhnout písmena A až P včetně, celé písmeno P však vyšlo teprve ve 4. dílu. Také časový harmonogram je jiný – zatímco druhý a třetí díl vyšly v tří- a čtyřletém intervalu (2. díl v r. 1985, 3. v r. 1989) čtvrtý díl byl vydán po čtrnácti letech (2003). Je třeba říci, že ke zpoždění nedošlo při práci na slovníku, poněvadž 4. díl byl již dávno připraven k tisku, a to i přesto, že během těchto 14 let došlo ve slovníku k značným ztrátám. Zemřeli hlavní redaktor slovníku O. S. Mel'nyčuk, členka redakce a redaktorka 4. dílu V. T. Kolomic' a jeden z autorů hesel, A. P. Krytenko. Podle výčtu hesel, která jednotliví autoři vypracovali, je patrné, že právě tyto tři pracovníci, především O. S. Mel'nyčuk, přispěli nemalým počtem hesel.

Etymologický slovník ukrajinského jazyka patří do kategorie vědeckých slovníků a je zpraco- ván podle podobných zásad jako ostatní současné etymologické slovníky slovanských i ostatních indoevropských jazyků. Jeho záměrem je etymologické zpracování slovní zásoby současného ukrajinského jazyka, včetně slov přejatých a dialektismů. Ve čtvrtém dílu, stejně jako v prvním a třetím, je seznam literatury a zkratek.

Jak autoři slovníku uvádějí na počátku 1. dílu, *найхарактернішими ознаками Словника у по- рівнянні з іншими існуючими етимологічними словниками слов'янських мов є великий обсяг охоплених ним лексичних матеріалів української мови*. Slovník se vyznačuje bohatstvím slovního materiálu z pramenů 19. a 20. století, s množstvím dialektismů. Do materiálu jsou zahrnuta četná přejetí, např. *парень, полушка* „čtvrtina kopejky“ (< r.), *плентати* „ztěška jít, vléci se“, *п'ярги „štěrk“* (< p.), *плихати* „plihnout, splývat“ (< č.), *пля* „náměstí, tržiště“, *пушта* (< maď.), *паратиф, парафраз(a)* (< lat.) aj. Slovník zaznamenává i expanze z církevní slovanštiny (např. *обличитель* „žalobce, nactiurhač“, *парастас* „zádušní bohoslužba“, *порок* „vada, chyba“). Z nejnovější slovní zásoby jsou uvedeny některé dnes běžně užívané termíny z oblasti ekonomie a práva (např. *поліс, пеня, підприємство*); některé další by však mohly být zmíněny alespoň formou odkazu (*нефірмовий „neznačkový“, нестача, недостача „manko“* aj.). Jako samostatná hesla jsou ve slovníku uvedena vlastní jména (např. *Парасковія, Ольга, Олександр, Поліна*). Protože jde o slovník současného jazyka, archaismy jsou řešeny uvnitř hesel, netvoří záhlaví. U derivátů, jejichž vzájemná etymologická vazba není vždy na první pohled patrná, je odkaz na slovo, u kterého je etymologie (např. *порушник v. група*). Systém odkazů tvoří přehlednou síť slov patřících k téže slovní rodině.